

Urednička bilješka

Zbornik *Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi* sadrži pisane inačice predavanja održanih na 47. seminaru Zagrebačke slavističke škole (Dubrovnik, 20–31. kolovoza 2018). Ciklus predavanja na tome su seminaru osmislile Maša Kolanović i Tatjana Pišković polazeći od ideje da je metafora prije svega mehanizam mišljenja s pomoću kojega pojave iz jedne domene povezujemo s pojavama iz druge domene koristeći se svojim fizičkim, emocionalnim, doživljajnim i intelektualnim iskustvom sa svijetom koji nas okružuje. Izborom predavačkih tema nastojala se ilustrirati troslojnost metafore: metafora kao *mehanizam mišljenja* omogućava s jedne strane usvajanje kulturnoga znanja ili znanja o svijetu, a s druge strane omogućava realizaciju metafore kao *stilske figure* i metafore kao *jezičnoga mehanizma* koji sudjeluje u oblikovanju polisemne strukture leksema. Zato se u tekstovima u ovome zborniku analiziraju Ujevićeve metafore, metafore u biblijskoj i Kamovljevoj Pjesmi nad pjesmama, metafore u hrvatskome romanu šezdesetih godina, metafore u režiji baštine i putovanje kao metafora u suvremenim hrvatskim književnim i kulturnim tekstovima. Jezikoslovni se tekstovi bave određenjem metafore u kognitivnoj lingvistici, potom metaforama i osjećajima u internetskome diskursu, metaforama u tvorbi i leksikalizaciji, a u dvama se radovima metafori pridružuje i metonimija te se propituje njihova interakcija i suradnja u izgradnji stereotipa, predrasuda i sveopćega (ne)znanja o svijetu.

U radu „Ujevićeva metafora i njezina jeka“ Krešimir Bagić bavi se iznimno kompleksnim pjesničkim diskurzom Tina Ujevića koji se oblikuje na presjecištu brojnih polja značenja i u čiju se proizvodnju i interpretaciju neizostavno upuštaju tumači, čitatelji, drugi pjesnici. U analizi pjesničkoga diskurza posebnu pažnju autor poklanja metafori koja je oblikovno i spoznajno izvorište Ujevićeva govora i temelj njegova lirskoga prikazivanja, protežna figura koja specifičnom semantikom sjenči sve ostale postupke. U njegovoj pjesničkoj praksi načelno je moguće lučiti *metaforički izraz* (realizira se u okviru sintagme ili lirske rečenice) i *metaforički iskaz* (veći segment pjesme ili čitava pjesma realizira se kao ulančan niz metafora). Na kraju teksta autor se osvrće na izdašnu kritičku recepciju Ujevićeva djela, pri čemu njegove metafore često postaju predmet novih figuracija u analitičkim dionicama njegovih tumača.

Različite načine interakcije metafora i metonimija kao dvaju najvažnijih kognitivnih procesa koji oblikuju jezične strukture i njihovu uporabu rasvjetljava Mario Brdar u radu „Metafore i metonimije u interakciji“. Nakon što u prvome dijelu rada jasno razgraničuje ta dva procesa ističući njihove sličnosti

i razlike u jezičnome ostvarenju, u broju i odnosu uključenih domena, u tipovima preslikavanja te u smjeru i broju preslikavanja, u drugome dijelu rada autor razmatra različite načine njihove interakcije. Metafora i metonimija mogu se simultano ostvarivati kao jedan jedini izraz, za što se upotrebljava naziv *metaftonimija* koji je 1990. u kognitivnu lingvistiku uveo Louis Goossens. Osim četiriju tipova Goossensovih metaftonimija (metafora iz metonimije, metonimija unutar metafore, metafora unutar metonimije i demetonimizacija unutar metafore) Brdar detaljno opisuje kompleksnije načine interakcije metafore i metonimije koji uključuju oba ta procesa opetovano i na više razina, podrazumijevaju višeosjetilnost i proizvode pojave poput hiperbole ili antonomazije. Potvrđujući iznimnu dinamičnost i složenost interakcije metafore i metonimije, autor dokazuje da tema njegova rada nadilazi uske okvire Goossensove tipologije.

U tekstu Jadranke Brnčić „Referencijalnost metafore u biblijskoj i Kamovljevoj Pjesmi nad pjesmama“ razmatra se na koji način te dvije pjesme, po mnogočemu različite, uspostavljaju metaforiku u ciljanim referencijalnim poljima. Biblijska *Pjesma nad pjesmama* čita se „profano“, kao izraz ljubavno-erotske lirike *par excellence*, što nije samo interpretacija koja se strogo drži teksta, nego i svojevrsan otpor dominantnomu alegorijskom čitanju. Ljubav je u toj pjesmi prikazana kao subverzivna: ona slavi ljubav muškarca i žene ne referirajući se ni na kakvu instituciju braka, ni na kakvu perspektivu rađanja potomstva. No preko mjesta neodređenosti i premještanjem metaforizacije otvara se i mogućnost alegorijskoga čitanja. Autorica zagovara čitanje u kojemu se alegorijska i profana, erotska interpretacija ne potiru, nego se, naprotiv, nadopunjuju ili se zrcale jedna u drugoj. Kamovljeva *Pjesma nad pjesmama*, kao i cijela zbirka *Psovka*, osporavateljski se odnosi prema tradiciji te se zato može čitati i kao metafora pjesnikova stava prema aspektima vanjskoga svijeta među kojima su naslijeđe hrvatske kulture, moralna kriza, kritika religijske svijesti, malograđanska svakidašnjica i represivan društveno-politički aparat koji proizvodi osjećaj neslobode mišljenja te priziva revolt i bunt.

U tekstu „Hrvatski roman 1960-ih: od metafore prema parataksi“ Tatjana Jukić polazi od teze da je metafora jedno od uporišta moderne filologije, a ne samo jedna od figura. Pritom se poziva na važnu Jakobsonovu studiju iz 1956. u kojoj autor pokazuje da metafora i metonimija opisuju funkcioniranje jezika. Nadopunjujući Jakobsonove spoznaje onima Shoshane Felman, kao osnovni teorijski okvir analize hrvatskih romana 1960-ih autorica postavlja metaforu kao političku funkciju jezika koja proizlazi iz odnosa dominacije, uvjeta ovlaštenja i obećanja očinskog. Roman je uzoran moderni žanr jer od reformacije naovamo propituje uvjete utemeljenja i ovlaštenja i ne pristaje na odnose apsolutne dominante. Analizirana četiri romana iz 1960-ih uzimaju metaforu za svoj naslov, i to metaforu koja se referira na politički događaj ili na povijesne uvjete. Upravo se zbog toga – pokazuje autorica svojom interpretacijom – može zaključiti da hrvatski roman tek u šezdesetima dostiže uvjete svoje modernosti.

Kao početnu točku analize u radu „Junak na putu: mitologija, kontra-kultura, samopomoć“ Lana Molvarec uzima konceptualnu metaforu ŽIVOT JE PUTOVANJE. Promatra razvoj te konceptualne metafore na primjerima hrvatskih književnih i kulturnih tekstova u drugoj polovici 20. stoljeća te na početku novoga tisućljeća. Pritom uočava snažnu intertekstualnu usidrenost hrvatskih tekstova u kulturnim djelima ponajprije američke književnosti. Kao okosnicu analize autorica uzima teze Josepha Campbella o monomitu kao priči o samootkrivanju i donošenju dobrobiti zajednici koja postoji u različitim kulturama, tradicijama i mitologijama te opstaje od davnina do danas. Za vrijeme kontrakulturnoga pokreta šezdesetih samootkrivanje i promjena zajednice neodvojivi su od tzv. *trippinga*, uporabe psihoaktivnih tvari. Nakon sloma ideala kontrakulture uporaba droga postaje izraz bijega i/ili otpora dominantnim vrijednostima društva. S usponom kasne modernosti i neoliberalnoga kapitalizma te, usporedno s time, s autorefleksivnim projektom sebstva metafora ŽIVOT JE PUTOVANJE postaje sastavni dio priče o samopomoći.

U radu „Metafora u tvorbi i leksikalizaciji“ Ida Raffaelli prikazuje jedan od mogućih modela koji zahvaćaju opis tvorbenih, ali i značenjskih procesa uključenih u izgradnju leksika. Riječ je o modelu morfosemantičkih obrazaca koji autorica razvija i razrađuje posljednjih desetak godina. Taj model izrasta iz strukturalistički utemeljena modela morfosemantičkih polja Pierrea Guirauda (1967), ali se dotjeruje i usavršava unutar suvremenijih teorijskih okvira kognitivne i konstrukcijske gramatike. Autoričin model potvrđuje neraskidivu vezu gramatike, leksikologije i semantike ukazujući na to da derivacijski obrasci posjeduju značenje, da sudjeluju u oblikovanju leksika i da se od svojih vlastitih oprimjerenja razlikuju samo po stupnju shematičnosti, odnosno specifičnosti značenja. Među značenjskim procesima kojima nastaju novi leksemi autorica posebnu pažnju posvećuje metafori koja je – zajedno s derivacijom – aktivna u oblikovanju značenjske strukture motiviranih leksema, no jednako je tako aktivna i u nastanku konstrukcijski utemeljenih leksema.

Leo Rafolt u radu „Režija baštine i njezini političko-metaforički dispozitivi: nacrt studije“ analizira Kunčevićevo uprizorenje *Dubravke* jer, čini se, nijedna druga inscenacija nije izazvala toliko pažnje svojom društvenom i političkom metaforikom. Ivica Kunčević jukstapozicijskom je dramaturgijom – namjernim sučeljavanjem dvaju opusa ili dviju kanonskih veličina hrvatske književnosti – uspio u isti mah preispisati tradicionalne interpretacije Gundulićeva teksta i ispuniti ih novim značenjima, mahom onima koja je pronašao u materijalističkim čitanjima Držića. Na tragu autora kao što su Schmitt, Benjamin i Agamben Rafolt analizira Kunčevićevu viziju *Dubravke* i Držićeva urotnička pisma kao iskaze o otporu i prirodi otpora. Osim toga Kunčevićeva jukstapozicijska dramaturgija koja prokazuje političku tendencioznost pastorele pomaže Rafoltu da jasnije iscrta viziju Držićevih urotničkih pisama kao teorijsko-spekulativnoga teksta koji nam pokazuje da je književnost autonomna struktura koja jest politična te da se politika književnosti ne može svesti na politički program koji pretvara književnost u mehanizam sociopolitičke kritike ili u puku tehniku reprezentacije društvenih odnosa.

Uvjeranost u konstitutivnu povezanost moderne poezije i metafore početna je premisa rada „Metafora u lirskoj pjesmi“ Tee Rogić Musa. Autorica iznosi najvažnije teorijske postavke o metafori koje su bitne za razumijevanje lirске pjesme. Osnovna teza s kojom ulazi u analizu metafore u pjesničkim opusima Janka Polića Kamova i Milana Milišića jest da tumačenje pjesničke metaforike, kao dio širega metodološkog okvira koji istražuje konkretan pjesnički opus ili razdoblje, izravno vodi i do književnopovijesnih zaključaka. Funkcija metafore u Kamovljevoj *Psovcu* jest poremetiti poredak u vanjskoj zbilji, krenuti od nulte točke na kojoj stvari i pojave nemaju zadana obilježja i iskristalizirati ona obilježja koja neku stvar čine dijelom zamišljene zbilje i svakidašnjicom lirskoga subjekta kao svojevrsnoga paradigmatškog slobodnog čovjeka. Milišićevu je stilu u prvome planu sintaksa, pa njegov lirski subjekt ovladava svijetom stvari oko sebe zahvaljujući upravo sintaktičkim rješenjima. Metaforičnost Milišićeva izraza ne osporava zbilju kakva jest; metafora zadržava poziciju lirskoga subjekta u jasnome kontaktu sa zbiljom, nerijetko s intencijom kritike zatečenoga stanja. Autorica ističe da je konstanta njegova pjesništva komunikativnost, potreba da se svijetu prenese poruka.

Metaforom se iz kognitivnolingvističke perspektive bavi Mateusz-Milan Stanojević u radu „Metafora i osjećaji u internetskom diskursu“ razmatrajući je ne kao isključivo konceptualnu, nego kao diskursnu pojavnost. Naime autor pokazuje da metafora u diskursu nije samo sredstvo osporavanja konceptualizacije drugih ili borbe za simboličko uokvirivanje stvarnosti, nego može biti i način stvaranja emocionalnoga stila. Povezujući diskursnu metaforu, emocionalne zajednice i računalno posredovanu komunikaciju, zaključuje da metafora ovisi više o značajkama metaforičke igre, humora i rekontekstualizacije nego o konceptualnome sadržaju. Način stvaranja zajedništva i tipove metafora koje u tome procesu sudjeluju autor oprimjeruje trima studijama slučaja: perpetuiranjem emocionalnoga stila na satiričnoj Facebook stranici ČAČA SE VRAČA, proradom negativnih osjećaja u komentarima ispod članaka na internetskome portalu *24 sata* i metaforičkom igrom na platformi forum.hr.

U radu „Pristup metafori u kognitivnoj lingvistici“ Ljiljana Šarić najprije se sažeto osvrće na temeljne postavke kognitivne lingvistike, a potom se usredotočuje na razumijevanje metafore u tome lingvističkom okviru pružajući uvid u neke temeljne postavke teorije konceptualne metafore. U analizi se autorica posebno osvrće na postavke o preslikavanjima i domenama, o motiviranosti metafora te o ulozi iskustva i prostorne orijentacije u oblikovanju metafora, potom na konvencionalne i pjesničke metafore, na univerzalnost metafora te na metafore u stvarnim (korporusnim) uporabama. Naposljetku autorica spominje i neke novije smjerove istraživanja metafore koji se oslanjaju na kognitivnu lingvistiku. U jednome se od tih smjerova ispituje uloga gestā pri ostvarenju metafora u govoru, a drugi se pristup bavi metaforama u ekskluzivno ili djelomično vizualnome materijalu (reklamama, političkim karikaturama, multimodalnim tekstovima). Nemali broj najnovijih studija posvećen je metafori i uvjeravanju u političkome diskursu, metafori i uvjeravanju

u oglašavanju, metafori u znanstvenoj komunikaciji, metafori u edukacijskim kontekstima i jezičnoj nastavi, metafori u zdravstvu i diskursu o fizičkome i mentalnome zdravlju te metafori u izgradnji mira, empatiji i rekoncilijaciji.

U procesu formiranja ličnosti, ističe Goran Tanacković Faletar, svaki je pojedinac izložen češće negativnim nego pozitivnim stereotipnim predodžbama o drugim i drukčijim skupinama ljudi. Takve društveno poticane i učvršćivane predodžbe u određenim okolnostima mogu utjecati na formiranje predrasuda o drugima, dok brojne izrazito negativne predrasude mogu rezultirati strahom, nepovjerenjem, pa i mržnjom kao izvanjski uvjetovanim vidom negativnoga stava prema drugim bićima, idejama ili društvenim pojavama. U radu „Između metonimije i metafore: stereotipi, predrasude, kolektivni stavovi i (ne)znanje o svijetu“ autor u metodološkim okvirima kognitivne lingvistike analizira i rasvjetljava neke jezične podatke koji upućuju na različite konceptualne mehanizme i preduvjete posredovanja i nesvjesnoga prihvaćanja stereotipnih predodžbi koje vode prema formiranju predrasuda i negativnih stavova prema nepoznatim ljudima. Na kraju rada ističe da bolje poznavanje drugih zajednica, odnosno veća količina informacija o individualnim činjenicama vezanima uz pripadnike drugih skupina, otežava izgradnju negativnih predodžbi o njima. Ta je strategija u izravnoj vezi sa psihološkim pojmom *individualiziranja informacija* koji je oprečan stereotipiziranju drugih skupina, pa bi afirmaciji takve strategije moralo težiti svako odgovorno i dobronamjerno društvo.

Zahvaljujemo svim predavačima koji su svojim priložima oblikovali ovaj zbornik, profesoricama koje su osmislile predavački ciklus i svim sudionicima 47. seminara.

Na 48. seminaru koji će se održati u Dubrovniku od 19. do 30. kolovoza 2019. jezikoslovna će se, književnoznanstvena i kulturološka predavanja koncentrirati oko teme *emocija* u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Očekujemo da ćemo pisane inačice predavanja s 48. seminara tiskati u zborniku 2020. godine.

Zagreb, svibanj 2019.

Lana Molvarec
Tatjana Pišković